

Pécsi kanonokok uralkodói szolgálatban a késő középkorban

AZ URALKODÓK SZOLGÁLATÁBAN álló diplomaták, hivatalnokok, orvosok jelentős része klerikus volt, vagy mindenesetre igen gyakran egyházi stallumokkal javadalmazták őket a középkori Európában.¹ Ezt egyrészt az indokolta, hogy az egyháziak műveltsége még a 15. században is meghaladta a laikusokét, másrészt az sem volt elhanyagolható szempont, hogy a császári és királyi szolgálatban álló egyháziakat az uralkodóknak nem (csak) a kincstárból kellett fizetniük, hanem jövedelmüket egyházi beneficiumok révén (is) biztosíthatták.² Az *Hélène Millet* által életre hívott és koordinált projekt, *Az állam szolgálatában álló kanonokok Európában a 13–16. században*, adatbázisába felvett 720 javadalmas közül 480 fő szolgált az elemzés alanyául. A különböző tisztségeket betöltő kanonokok közül 306 személy látott el valamilyen funkciót az állami szektorban.³ Az említett tanulmánykötet egyfajta európai keresztmetszetet nyújt, hiszen a kontinens szinte valamennyi részéről – így Nyugat-, Közép- és Kelet-Európából, a Brit-szigetektől, Skandináviából, és Itáliából – egyaránt vizsgálat alá vontak székeskáptalanokat.⁴ Az állami szektor mellett négy további kategóriát állítottak fel a szerkesztők: az egyházi-, az oktatási-, a személyes szolgálat cso-

---

* A tanulmány az OTKA (TS 049775) támogatásával készült.

¹ FOUQUET, GERHARD: Das Speyerer Domkapitel und der spätmittelalterliche „Staat“. (a továbbiakban: FOUQUET, 1992.) 175. In: I canonici al servizio dello Stato in Europa secoli XIII–XVI. Les chanoines au service de l’Etat en Europe du XIIIe au XVIe siècle. Recueil d’études sous la direction de Millet, Hélène, Avec la collaboration d’Elisabeth Mornet. Modena 1992. (a továbbiakban: Millet, 1992.) 151–176.

² KALUZA-BAUMRUKER, MARGIT: Das Schweriner Domkapitel (1171–1400). (Mitteldeutsche Forschungen 96.) Köln–Wien 1987. (a továbbiakban: KALUZA-BAUMRUKER, 1987.) 141.

³ MILLET, HÉLÈNE–MORNET, ELISABETH: Jalons pour une Histoire des Chanoines au service dell’etat: Resultats de l’exploitation de la base de données commune. 266. In: Millet 1992. 255–300.

⁴ Az Ibériai-félsziget, Cseh- és Magyarország káptalanai hiányoznak az elemzésből.

portját, valamint utolsóként egy olyan klasszist, amely tagjai a felsoroltak egyikébe sem voltak beilleszthetőek.⁵ Az állami szolgálat kategóriájához nem csupán az uralkodók szolgálatában állók tartoztak, hanem a hercegek, grófok, egyéb előkelők mellett működő, laikus feladatokat ellátó egyháziak is.

A Német-római Birodalom területén az uralkodó mellett az egyes territóriumok élén állók is követték az említett gyakorlatot, így Brixenben,⁶ Speyerben,⁷ Schwerinben,⁸ Trierben,⁹ hogy csak néhány példát említsünk.

Lengyel példánkat a gnieznoi káptalan szolgáltatja, ugyanis a 14. századtól kezdődően a királyi kancellár és az alkancellár igen gyakran a testület tagjai közül került ki. E hivatalok mellett egyéb feladatok ellátására (pl. diplomácia) is igénybe vették a gnieznoi kanonokokat.¹⁰

Angliában is hasonló volt a helyzet, hiszen pl. III. Edward (1327–1377) kancelláriáján a magasabb hivatal viselő egyháziak közel kétharmada élvezett székeskáptalani javadalmat. Lincolnban a kanonokok 40%-a állt királyi szolgálatban,¹¹ Exeterben ez az arány 32%,¹² míg Yorkban 53%¹³ volt. Az írószervek alkalmazottai és a diplomaták mellett a királyi káplánok, gyóntatók,

⁵ Ld. 3. jegyzet.

⁶ SANTIFALLER, LEO: *Das Brixner Domkapitel in seiner persönlichen Zusammensetzung im Mittelalter*. 2 Bde. (Schlern-Schriften 7.) Innsbruck 1924–1925. 178–180.

⁷ FOUQUET, 1992. 151–176. Uő: *Das Speyerer Domkapitel im späten Mittelalter* (ca. 1350–1540). *Adlige Freundschaft, fürstliche Patronage und päpstliche Klientel*. Bde I–II. (Quellen und Abhandlungen zur mittelhochdeutschen Kirchengeschichte. Bd. 57.) Mainz 1987. Különösen 138–147.

⁸ KALUZA-BAUMRUKER 1987. 141–148.

⁹ HOLBACH, RUDOLF: *Stiftgeistlichkeit im Spannungsfeld von Kirche und Welt. Studien zur Geschichte des Trierer Domkapitel und Domklerus im Spätmittelalter*. 2 Tle. (Trierer historische Forschung 2.) Trier 1982. I. 35–36.; Uő: *Kanoniker im Dienste von Herrschaft. Beobachtungen am Beispiel des Trierer Domkapitels*. In: Millet 1992. 121–148.

¹⁰ BINDER, BRUNO: *Das Domkapitel zu Gnesen: seine Entwicklung bis zur Mitte des 15. Jahrhunderts*. Greifswald 1912. 107.

¹¹ LEPINE, N. DAVID: *Brotherhood of Canons Serving God. English Secular Cathedrals in the Later Middle Ages*. (Studies in the History of Medieval Religion 8.) Woodbridge 1995. (a továbbiakban: LEPINE, 1995.) 83.

¹² LEPINE, N. DAVID: *The canons of Exeter cathedral 1300–1455*. In: Millet, 1992. 29–46., 27.

¹³ DOBSON, R. BARRIE: *The canons of York cathedral 1400–1500*. In: Millet, 1992. 17–26., 15.

orvosok, alamiznaosztók stb. is székeskáptalani javadalmakat kaptak ellenszolgáltatásként.¹⁴

Ugyancsak ezt a gyakorlatot követték a skandináv uralkodók is. II. Waldemar dán király (1202–1241) engedélyt kapott IX. Gergely pápától (1227–1241), hogy azok a kanonokok, akik a király szolgálatában tartózkodnak, továbbra is élvezhessék javadalmaikat.¹⁵ A roskildei kanonoki testület tagjainak (1319–1560) 25%-a állt az uralkodó szolgálatában.¹⁶ Hans Dánia és Norvégia királya (1481–1513) az 1490-es évek második felében a bergeni káptalan dékáni méltóságát a királyi szolgálatban állók beneficiumává intézményesítette.¹⁷

A középkori Magyarországon is hasonló volt a helyzet, amelyre már Mályusz Elemér¹⁸ és Bónis György¹⁹ is felhívta a figyelmet immár több mint három évtizede. Mályusz szerint a 13. század derekától az volt a jellemző, *„hogy az esetek többségében most már nem klerikusok hagyják el káptalanjukat vagy püspökségüket az udvari szolgálat kedvéért, hanem királyi tisztviselők eszközölnek ki maguknak javadalmakat; mindegy számukra, hogy hol, a fontos csak az, hogy minél előnyösebb legyen.”*²⁰ Köblös József kutatásaiból tudjuk, hogy összesen 46 kanonok állt az uralkodók szolgálatában a budai, fehérvári, pozsonyi és győri kanonoki testületekben Mátyás és a Jagellók regnálása idején.²¹ Legnagyobb arányban a budai káptalanban találunk udvari szolgálatot teljesítő személyeket (24), majd Fehérvár (15), Pozsony (10) végül Győr (2) kö-

¹⁴ LEPINE, 1995. 84.

¹⁵ HARMS, KLAUS: Das Domkapitel zu Schleswig von seinen Anfängen bis zum Jahre 1542. Berlin 1914. 36.

¹⁶ MORNET, ELISABETH: Les chanoines de Roskilde au service des pouvoirs du début du XIVe siècle au milieu du XVIe siècle. In: Millet, 1992. 185–206., 189.

¹⁷ BAGGE, SVERRE-TRYTI, ANNA ELISA: Canons in the Service of the State. Norway. In: Millet, 1992. 179–182.

¹⁸ MÁLYUSZ ELEMÉR: Egyházi társadalom a középkori Magyarországon. Budapest 1971. (a továbbiakban: Mályusz, 1971.) 193–207.

¹⁹ BÓNIS GYÖRGY: A jogtudó értelmiség a Mohács előtti Magyarországon. Budapest 1971. (a továbbiakban: Bónis, 1971.) különösen: 111., 114., 236., 329.

²⁰ MÁLYUSZ, 1971. 194.

²¹ KÖBLÖS JÓZSEF: Kanonokok állami szolgálatai a középkorvég Magyarországon. In: Egyházak a változó világban. A nemzetközi egyháztörténeti konferencia előadásai. (Esztergom 1991. május 29–31.) Szerk. Bárdos István, Beke Margit. Esztergom 1991. 183–189.; Uő: Az egyházi középréteg Mátyás és a Jagellók korában. (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 12.) Budapest 1994. (a továbbiakban: KÖBLÖS, 1994.) 52.

vetkezik.²² Esztergomban és Zágrábban is jelentős számban találunk az uralkodó szolgálatában álló kanonokokat.²³ Bónis adatai,²⁴ valamint saját vizsgálataink alapján az is bizonyos, hogy valamennyi jelentősebb kanonoki testületben találunk olyan javadalmas(oka)t, aki(k) egyszersmind az uralkodó szolgálatában állt(ak).

Az egyházi javadalmak honoráriumként való értelmezésével kapcsolatban a következő interpretációs lehetőség is felmerült: „*a javadalom pusztán az illető presztízisének növelését jelenti, a fizetés módja pedig ma még feltáratlan.*”²⁵ E vélemény egyik képviselője Kubinyi András professzor volt, aki már 1957-ben – a kincstári személyzet származását vizsgálva – arra a megállapításra jutott, hogy az alacsonyabb származású hivatalnokok nagyobb hányada a nemesség soraiba emelkedett, „*vagy mintegy fizetésekként egyházi javadalmat szerzett.*”²⁶ Ugyanő 1998-ban – Köblös munkája alapján – a következőképpen fogalmazott. „*A kanonoki stallumok, főként az úgynevezett méltóságok (prépost, olvasó, őr- és éneklőkanonokok, főesperesek) gyakran egy-egy királyi hivatal fizetéséül szolgáltak.*”²⁷ Egy esztendővel később a budavári Szent Zsigmond prépostság (újja)alapításával kapcsolatban azt hangsúlyozta, hogy ez minden bizonnyal azért történt, mivel a hozzá csatolt nagy birtokok révén „*a vezető [királyi – F. T.] hivatalnokok ellátásához biztosítottak új javadalmakat.*”²⁸ Engel Pál a 2001-ben megjelent kitűnő monográfiájában a kérdést a következőképpen értékelte. „*A préposti, apáti és egyéb jelentősebb javadalmakat éppúgy az udvarban osztogatták szolgálatok jutalmaként, mint a főpapi székeket, csupán*

²² Uo.

²³ KÖRMENDY KINGA: Literátusok, magiszterek, doktorok az esztergomi káptalanban. In: Művelődéstörténeti tanulmányok a magyar középkorról. Szerk. Fügedi Erik. Budapest 1986. 176–202., 187–189.; Bónis, 1971. 111.

²⁴ BÓNIS, 1971. passim.

²⁵ 1991-ben Esztergomban egy egyháztörténeti szimpóziumon Köblös József előadása kapcsán adott hangot e véleményének Tonk Sándor, Solymosi László és Kubinyi András. KÖBLÖS, 1994. 107., 203. j.

²⁶ KUBINYI ANDRÁS: A kincstári személyzet a XV. század második felében. In: Tanulmányok Budapest Múltjából XII (1957) 25–49., 33–34. (újra közölve: Barta Gábor (szerk.): Mátyás király 1458–1490. Budapest 1990. 62–80.)

²⁷ ENGEL PÁL–KRISTÓ GYULA–KUBINYI ANDRÁS: Magyarország története 1301–1526. Budapest 1998. 303.

²⁸ KUBINYI ANDRÁS: A budavári Szent Zsigmond káptalan a késő középkorban. 231. In: Uő.: Főpapok, egyházi intézmények és vallásosság a középkori Magyarországon. (ME-TEM Könyvek 22.) Budapest 1999. (a továbbiakban: KUBINYI, 1999.) 225–232.

*a jutalmazottak köre volt szélesebb, és a jutalom csekélyebb.*²⁹ Végeredményben úgy tűnik, hogy a történészek körében mára már valóban elfogadottá vált az a megállapítás, hogy a középkorban a magyar királyok következetesen felhasználták a különböző presztízsu és értékű egyházi javadalmakat „alkalmazottaik” fizetésére. Bónis György ezt igen frappánsan a következőképpen foglalta össze, értékelve az egész középkori fejlődést: „*az államapparátus a Jagellók korában sem jutott túl az érdemek prebendális honorálásán. Kellő ügyességgel a püspökségeket is lehetett változtatni, sorra haladva a szegényebbtől a gazdagabbig.*”³⁰ A magyarországi helyzet, amint fentebb láthattuk, korántsem volt egyedülálló a középkori Európában. A pécsi testület esetében is nyilván hasonló eredményekre számíthatunk, melyet a következőkben tüzetes vizsgálat alá veszünk.³¹

Pécsett a vizsgált időszakban³² összesen 46 kanonok állt „állami” – az esetek túlnyomó többségében magyar uralkodói – szolgálatban. Ez az arány relatíve magas, hiszen a 376 javadalmas 12%-át jelenti. A kanonoki testületbe történő bejutást vizsgálva mindössze 20 fő esetében számolhatunk azzal, hogy a magyar uralkodóknak tett szolgálat honorálásaként jutottak stallumhoz a Mecsek-lábánál.³³ Ezzel az állításunkkal látszólag ellentmondásba jutottunk az „egyházi javadalom = fizetség” fentebb állított tételével. Valójában csak arról van szó, hogy a királyi szolgálatot (is) teljesítő javadalmasok kb. felénél egyéb kapcsolatrendszerek³⁴ játszottak dominánsabb szerepet pécsi javadalomnyerésükben, azaz minden bizonnyal a királyi szolgálattól függetlenül is bejutottak volna a testületbe. Az uralkodónak tett szolgálatért pedig döntő többségük további egyházi javadalmakra tett szert.³⁵ Amennyiben

²⁹ ENGEL PÁL: Szent István birodalma. A középkori Magyarország története. (História Könyvtár. Monográfiák 17.) Budapest 2001. 279.

³⁰ BÓNIS, 1971. 329.

³¹ A dolgozatban vizsgált személyek rövid életrajzát doktori disszertációnk adattárában közzeltük, így ezúttal a terjedelmi korlátok miatt csak az adattári számokat adjuk meg a jelen tanulmány végén közölt táblázatban.

³² Az 1354–1526 közötti időszakról van szó.

³³ Büki, Demeter, Fábián, Gatalóczi, Bálintfi Gál, Handó, Hangácsi, Kálnai, Korponai, Márton, Nagylucsei, Németi, Piso, Skultéti, Stek, Szászi, Szekcsői, Tapászi, Tinódi, Uski.

³⁴ Pl. személyi, egyházi és familiáris kapcsolatok.

³⁵ Mindössze hat személy esetében nem találtuk nyomát annak, hogy az uralkodói szolgálattól a pécsi stallum mellett máshol is javadalomhoz jutottak, vagy a prelátusok rendjébe emelkedtek volna.

korszakonként kívánjuk vizsgálni a magyar királyok, ill. királynék szolgálataiban lévő javadalmasaink arányát úgy a következő eredményt kapjuk.

Korszak	Személy
Anjou	10
Zsigmond	13
1438–1457	2
Mátyás	6
Jagelló	11
összesen	42

A legmagasabb számban tehát Zsigmond uralkodása idején működtek pécsi javadalmasok az uralkodó szolgálatában. Ez megfelel Bónis korábbi megállapításának, miszerint „a pécsi és a zágrábi kanonokságok a kancellária munkatársai egész sorának szolgáltak fizetésül.”³⁶ Megjegyzendő, hogy a 13 személy közül három fő (23%) Zágrábban is javadalommal rendelkezett.³⁷ A legalacsonyabb értékkel kapcsolatban azt állapíthatjuk meg, hogy ez nyilván a bizonytalanabb (polgárháborús) időszaknak tulajdonítható. Amennyiben Köblös József eredményeivel vetjük össze adatainkat, azt látjuk, hogy az 1458 és 1526 közötti intervallumban Pécs, Budát követően a képzeletbeli dobogó második helyén áll, igaz csak két fővel előzte meg a fehérvári társaskáptalant, ám a győri székeskáptalant jelentős mértékben maga mögé „utasította”.³⁸ Mindenesetre tovább árnyalhatná a képet, ha hosszabb időmetszetben (az Anjou-kortól) vizsgálnánk Buda és Székesfehérvár kanonokjainak királyi szolgálatát, ill. e tekintetben (is) külön-külön tanulmányoznánk a királyi alapítású prépostságokat és a székeskáptalanokat. Véleményünk szerint a székeskáptalanok esetében a püspök személye lehetett a döntő fontosságú, ugyanis Pécs esetében azt tapasztaljuk, hogy azon időszakokban mutatható ki több udvari szolgálatot teljesítő személy a káptalanban, amikor a kancelláriá(ko)n az egyházmegye püspöke nagy befolyást biztosító hivatalt viselt. Az Anjou-korban Vilmos püspök titkos kancellár és kápolnaispán volt, míg Alsáni Bálint diplomataként rendelkezett nagy befolyással. Zsigmond uralkodása alatt

³⁶ BÓNIS, 1971. 111.

³⁷ Büki, Fábán, Gatalóczi ld. FEDELES TAMÁS: Crkvene veze između Pečuha i Zagreba. Pečuški kanonici u zagrebačkom stolnom kaptolu (1354.–1526.) Etnografija Hrvata u Madarskoj 11 (2004) 141–161.

³⁸ KÖBLÖS, 1994. 52.

Uski János titkos kancellárként került a káptalan élére,³⁹ ám ennél is jelentősebb az Albeni család szerepe. Eberhard első ízben 1397–1406 között, majd 1409–1419 között zágrábi püspök volt, majd Alsáni elhunytát (1408) követően rövid ideig a pécsi püspökséget kormányozta (1408–1410).⁴⁰ Eberhard Petermann nevű unokaöccsére bízta a pécsi egyházmegye irányítását, így 1409–1411 között ő világitotta kormányozta azt. Albeni János, szintén Eberhard unokaöccse, 1410-ben jutott a pécsi püspöki székbe, majd egy évtized után (1420) a zágrábi egyházmegye élére került át, melyet egészen az 1433-ban bekövetkezett haláláig irányított.⁴¹ A családból utolsónak János öccse, Henrik viselte a pécsi püspöki méltóságot (1421–1444).⁴² Számunkra most az a lényeges, hogy Eberhard 1404–1419 között állt a nagykancellária élén, majd őt Albeni János (1421–1433), végül Gatalóczi Mátyás (1433–1437) pécsi prépost követte e hivatalban.⁴³ Nyilván nem véletlen, hogy e korszakban rendelkezett a legtöbb kancelláriai „alkalmazott”, összesen 11 személy pécsi székeskáptalani javadalommal. Ebben az időszakban Zágrábban is hasonló jelentőséget figyelt meg Bónis György. A következő kiemelkedő korszak Szatmári György püspök kancellári (1503–1521) tevékenységére tehető.⁴⁴ A kollegiális egyházak esetében pedig magától értetődően a prépost a fontos személy, amint azt Karai László budai préposttal kapcsolatban Köblös kimutatta.⁴⁵

Az uralkodói szolgálat és a javadalomszintek közötti összefüggésre Köblös is felhívta a figyelmet.⁴⁶ *Elisabeth Mornet* a roskildei káptalant vizsgálva szintén rámutatott erre, továbbá a kumulációval és a főpapi rendbe emelke-

³⁹ FEDELES TAMÁS: Két pécsi prépost a 15. század első feléből. 22. Pécsi Szemle 5 (2002/2) 21–27.; Uő: Uski János (1377 körül–1428) pécsi prépost, Zsigmond király diplomatája. In: Pécs-Baranyai Történelmi Arcképcsarnok. Szerk. Lengvári István–Ódor Imre. Baranya Megyei Levéltár, Pécs, 2003. CD-ROM.

⁴⁰ ENGEL PÁL: Magyarország világi archontológiája (1310–1457) I–II. (História könyvtár. Kronológiák, adattárak 5.) Budapest 1996. (a továbbiakban: ENGEL, 1996.) I. 79., 80.; ENGEL, PÁL–SÜTTŐ, SZILÁRD: Beiträge zur Herkunft und zur Tätigkeit der Familie von Alben in Ungarn. 32–33. Südost-Forschungen 54 (1995) 23–48.

⁴¹ ENGEL, 1996. I. 73., 80.

⁴² Uo. I. 73.

⁴³ BÓNIS, 1971. II. tábla

⁴⁴ Uo. VII. tábla; Farbak Péter: Szatmári György, a mecénás. (Művészettörténeti Füzetek 27.) Budapest 2002. 21–31.

⁴⁵ KÖBLÖS, 1994. 52.

⁴⁶ Uo. 52–53.

déssel kapcsolatban is igen fontos relációkra figyelt fel. A királyi szolgálatot teljesítő 91 javadalmas közül ugyanis 61-en (67%) a káptalan valamely méltóságát nyerték el, míg 72 fő (79%) roskildei stalluma mellett más egyházi javadalmakkal is rendelkezett. 32 személy (35%) emelkedett közülük püspöki méltóságra, amely egyébként a testület egészére vonatkozik.⁴⁷

Káptalanunk esetében is hasonló arányt tudunk megállapítani, hiszen a 46 javadalmas közül 33 fő (72%) rendelkezett pécsi székeskáptalani stalluma mellett más egyházi javadalmakkal.⁴⁸ 15 személy elégedett meg az egyszerű kanonoki stallummal, amely 32,6%-os aránynak felel meg. Közülük azonban mindössze ketten nem tudtak a pécsi stallumuk mellé további javadalmakat szerezni (Somodori, Tamás). Stek János orgonista állást kapott a pécsi dóm-ban, valamint a város Szt. Bertalan plébániatemplomában is, továbbá hangszerépítésből is származott jövedelme.⁴⁹ Tapászi Pál kanonoki stalluma mellett a székesegyház déli oldalán épült Szt. András kápolna ispánja volt.⁵⁰ Oláh Miklós Szatmárit követte Esztergomba, ahol főesperesi hivatalt kapott, emellett a fehérvári őrkanonokságot is megszerezte, majd – igaz már a mohácsi kataklizmát követően – egészen az esztergomi érseki méltóságig jutott.⁵¹ Demeter hasonló utat járt be a 14. században. Pécsi kanonikátusából egri préposttá lépett elő, majd sorra következtek a püspökségek, míg végül, a bíbort is elnyervén, esztergomi érsekként fejezte be életét.⁵² A további kilenc pécsi javadalmas számára a pécsi stallum nyilván jövedelem-kiegészítésként szolgált, hiszen mindegyikük egyszerre több javadalmat tartott kezében. Három fő megelégedett a pécsi mellett további egy javadalommal, amely egy esetben (Bachensteini) főesperesi hivatalt és kanonoki stallumot, egy alkalommal (Szászi) káptalani méltóságot, és szintén egy ízben apátságot (kom-mendátorként, Telegdi esetében) jelentett. További két javadalmat két személy (Fábián, Czudar), hármat és négyet egy-egy fő (Bajoni, ill. Bodrogi),

⁴⁷ MORNÉ, 1992. 197.

⁴⁸ Ld. A vizsgált kanonokok egyházi pályafutása c. táblázatot a függelékben.

⁴⁹ FEDELES TAMÁS: A pécsi székeskáptalan személyi összetétele a késő-középkorban (1354–1526). PhD-értékezés. Pécs-Szeged 2004. (A továbbiakban: FEDELES, 2004.) Nr. 354. Az egyes személyek rövid életrajza tartalmazza a forrásokat, ill. a szakirodalmi adatokat.

⁵⁰ Uo. Nr. 381.

⁵¹ Uo. Nr. 282.

⁵² Uo. Nr. 72.

míg ötöt ismét ketten (Bálintfi Gál, Skultéti) nyertek el. Közülük később Bajoni, Czudar és Szászi egyaránt püspökségre emelkedett.

Hét személy egy-egy főesperesi kerület élére került. Közülük öten (Gál, Isztrói, Márton, Rogerius, Tinódi) *archidiaconusként* tűntek fel a káptalanban, míg ketten (Plawei, Szekcsői) kanonokként kezdték, azonban ők a pécsi javadalmukon kívül is rendelkeztek egy-egy kanonikátussal más testületekben.

A vizsgált személyek közül 24 fő (52%) káptalani méltóságra emelkedett Pécsen. Közülük mindössze hatan kezdték (Brodarics, Gatalóczi, Korponai, Szerémi, Valkói, Zágrábi) egyszerű kanonokként pécsi pályafutásukat. A 24 *dignitarius* közül 18-an (75%) prépostok lettek: tizenegy nagyprépost (Beckensloer, Brodarics, Büki, Gatalóczi, Handó, Hangácsi, Laki, Macedóniai, Nagylucsei, Németi, Uski) és hét kisprépost (Głowinoi, Herendi, Kálnai, Korponai, Mohorai, Piso, Tamás). A méltóságviselők további megoszlása a következőképpen alakult:⁵³ Két olvasó- (Turon Kelemen, Valkói), három éneklő- (Balbi, Szerémi, Zágrábi), valamint egy őrkanonok (Kelemen). A személyek egyházi pályafutását vizsgálva azt látjuk, hogy a 24 fő közül nyolc emelkedett a főpapi rendbe, amely 33%-os aránynak felel meg. Egyébként azon személyek közül, akik nem jutottak a prelátusok közé mindössze hárman (12,5%) elégedtek meg pécsi javadalmukkal.

A szolgálat típusa és a javadalomszintek közötti viszonyt elemezve Köblös kimutatta, hogy a „*legelőkelőbb javadalmakat a diplomatak és a királyi titkárok*” nyerték el.⁵⁴ Előre kell bocsátanunk, hogy a királyi udvarban működő személyek többfajta feladatot is elláttak a középkor folyamán. Mindig azon a területen tevékenykedtek, ahol a legnagyobb szükség volt rájuk.⁵⁵ Ebből következően mindig azt a „beosztást” vesszük figyelembe, amelyet pécsi kanonokként betöltöttek, ill. amely révén javadalomhoz juthattak a káptalanban. Kanonokjaink közül a legtöbben (21 fő – 45,65%) diplomataként (is) működtek. Közülük egyaránt három személy került a székes- (Brodarics, Handó, Laki), ill. a társaskáptalan (Mohorai, Piso, Tamás) élére. Turon Kelemen és Valkói János az olvasó-, Balbi az éneklőkanonoki méltóságig ju-

⁵³ Itt csak azokat a személyeket vettük számba, akik a káptalanban e javadalmakkal jutottak a legmagasabb pozícióba.

⁵⁴ KÖBLÖS, 1994. 54.

⁵⁵ Erre talán a legjobb példánk Handó György pályafutása. Ő diplomataként kezdte karrierjét, majd kincstartóként tevékenykedett, végül főkancellárként fejezte be életét. FEDELES, 2004. Nr. 136.

tott.⁵⁶ Négyen (Plawei, Márton, Rogerius, Tinódi) pécsi karrierjük csúcsaként egy-egy főesperesi kerület élére kerültek. Hat személy (Bachensteini, Bajoni, Bodrogi, Czudar, Skultéti, Telegdi) Pécssett csak egyszerű kanonoki javadalommal rendelkezett, ám gyorsan hozzá kell tennünk, hogy valamilyen több javadalommal rendelkeztek más testületekben is, továbbá közülük ketten (Czudar, Bajoni) később a prelátusok rendjébe jutottak. A diplomaták között kell megemlítenünk a lengyel származású Glowinoi Derslai Pált is. Ő minden valószínűség szerint I. Ulászló (1440–1444) kíséretében érkezett az országba, jöllehet a pécsi kispóposti méltóságot csak az uralkodó halálát követően, 1445-ben nyerte el IV. Jenő pápa (1431–1447) adománya révén. 1458-ban Zsófia lengyel királyné titkáráként látott el diplomáciai feladatokat Rómában.⁵⁷

A magyar királyi és királynéi kancelláriákon összesen 15 személy tevékenykedett. Hozzájuk kell számítanunk Isztrói Istvánt is, aki már 1465-től vezette Újlaki Miklós kancelláriáját, amelyet a délvidéki báró boszniai királysága idején (1472–1477) is irányított.⁵⁸ E személyek 50%-a (nyolc fő) pécsi prépostságot nyert: hatan (Beckensloer, Büki, Gatalóczi, Hangács, Németh, Uski) nagyprépostságot, míg ketten (Kálnai, Korponai) kispópostságot. Hármán (Gál, Isztrói, Szekcsői János) a főesperességig jutottak, míg a további öt személy (Fábián, Bálintfi Gál, Oláh, Somodori, Szászi) Pécssett csak egy-egy kanonoki javadalommal rendelkezett. Tovább árnyalja a képet, ha szemügyre vesszük a kancellárián ellátott munkaköröket, hiszen ebből kétséget kizáróan kitűnik, hogy csak az alacsonyabb beosztásban dolgozó személyek nem jutottak a kanonoki stallumnál magasabb javadalomhoz Pécssett, ill. más egyházi testületekben. Az öt mesterkanonok közül csupán Somodori nem jutott tovább a pécsi stallumnál, ám ő csak jegyzőként tevékenykedett a kancellárián.⁵⁹ Oláhról már fentebb említettük, hogy Szatmári mellett működött kancelláriai titkárként, majd később egészen az esztergomi érseki méltóságig jutott. Fábián a nagykancellária protonotáriusként pécsi javadalma mellett egy-egy stallummal rendelkezett Pozsonyban és Zágrábban is.⁶⁰ A két alkancellár is további beneficiumokkal rendelkezett. Bálint fia: Gál pécsi stalluma

⁵⁶ Piso és Balbi a későbbi II. Lajos király nevelésében is részt vettek.

⁵⁷ FEDELES, 2004. Nr. 120.

⁵⁸ Uo. Nr. 161.

⁵⁹ Uo. Nr. 352.

⁶⁰ Uo. Nr. 94.

mellett kőí prépost, esztergomi éneklőkanonok, zágrábi főesperes és kalocsai javadalmas volt.⁶¹ Szászi János pécsi kanonok, oltárigazgató és bácsi prépost volt, majd a budai társaskáptalan élére került, végül veszprémi püspökként működött.⁶²

Kanonokjaink közül hárman álltak a királyi kincstár élén (Handó, Herendi, Nagylucsei), azonban közülük csak Nagylucsei Orbán esetében tételezhetjük fel, hogy e szolgálata révén került a káptalan élére. Az azonban mindenképpen jelzi a kincstartói hivatal rangját, hogy Handó és Nagylucsei nagyprépostok voltak Pécsen, míg Herendi a társaskáptalan élén állt, és közülük csak Herendi nem jutott a prelátusok rendjébe.

A további személyek egyéb feladatokat láttak el a királyi udvarokban. Így Demeter királyi-, míg Kelemen királynéi káplán, János a *comes capellae* helyettese, Stek János orgonista a királyi aula tagja, míg Tapászi Pál pedig a királyi kúria jegyzője volt.⁶³ Zágrábi Miklós a tragikus sorsú Anjou Endre hercegnek, a nápolyi királyság várományosának volt káplánja.⁶⁴ Szerémi István László nápolyi királynak (1386–1414), a magyar trón követelőjének volt familiárisa és káplánja.⁶⁵ A káplánok és a helyettes kápolnaispán esetében is elsősorban diplomáciai szolgálatot tételezhetünk fel, noha minden valószínűség szerint egyházi feladatokat is elláttak az uralkodók mellett.

Érdekességként említjük meg, hogy jóllehet a középkori uralkodók mind Magyarországon, mind pedig Európa-szerte udvari orvosaitak sok esetben egyházi beneficiumokkal – többnyire kanonoki stallumokkal – javadalmazták,⁶⁶ káptalanunkban nem találunk egyetlen udvari orvost sem.⁶⁷

⁶¹ Uo. Nr. 108.

⁶² Uo. Nr. 356.

⁶³ Uo. Nr. 72., Nr. 167., Nr. 195., Nr. 354., Nr. 381.

⁶⁴ Uo. Nr. 399.

⁶⁵ Uo. Nr. 368.

⁶⁶ BÉKEFI REMIG: Orvosok, betegek és Gyógyítás Magyarországon az Árpádok korában. Budapest 1912.; KUBINYI ANDRÁS: A magyarországi orvos- és gyógyszerész-társadalom a Mohácsot megelőző évtizedekben. Orvostörténeti Közlemények (Communicationes de Historia Artis Medicinae) 109–112 (1985) 69–76.; TAHIN EMMA: A medicina doktorai a Zsigmond-kori egyházi társadalomban. In: Bertényi Iván–Dóka Klára (szerk.): Magyar Egyháztörténeti Évkönyv I. Budapest 1994. 71–83.; WERTNER MÓR: Középkori magyar orvosok és gyógyszerészek. Századok 26 (1893) 599–608.

⁶⁷ A vizsgált időszakban Pécsen mindössze egyetlen orvosi végzettséggel rendelkező kanonokot tudunk kimutatni, Hueveni Goeswint. Személyére ld. FEDELES TAMÁS: Egy német-

A roskildei káptalan esetében láthattuk, hogy kizárólag azok a kanonokok emelkedtek főpapi méltóságra, akik állami szolgálatokat teljesítettek. Káptalanunk esetében is hasonló jelenséget figyelhetünk meg, ugyanis a testület tagjai közül összesen 21-en jutottak püspöki,⁶⁸ vagy érseki székre és közülük 14-en álltak uralkodói szolgálatában. Tulajdonképpen ide számíthatunk még egy főt (Bükit), aki fehérvári prépostként fejezte be életét, hiszen ez a javadalom általában a prelátusok közé emelte viselőjét.⁶⁹ Az arányokat tekintve tehát azt látjuk, hogy a pécsi kanonok közül később a főpapi rendbe elsősorban azok emelkedtek (67%), akik az uralkodó szolgálatában álltak. Pályafutásuk csúcsaként négyen az érseki méltóságig jutottak. Közülük három személy (Beckensloer, Demeter, Oláh) esztergomi-, míg egy fő (Handó) kalocsai érsek lett. Ketten (Gatalóczi, Szászi) veszprémi püspökként fejezték be életüket.⁷⁰

Az uralkodói szolgálatban álló kanonokok közül 20 fő folytatott egyetemi tanulmányokat, amely igen magas, 43,5%-os aránynak felel meg. A káptalan teljes tagsága esetében ez a megoszlás ugyanis csak 20,5%. Az egyetemet járt pécsi javadalmasok több mint negyed részét (26%-át) alkotják az állami szolgálatokat teljesítők.⁷¹

Végezetül még egy fontos összefüggésre hívjuk fel a figyelmet: vizsgált javadalmasaink közül nyolc személy (Bachensteini, Balbi, Beckensloer, Głowiński, Plawei, Cavazis, Skultéti és Uski) külföldi származású volt.

---

alföldi orvosdoktor a középkori Magyarországon. Orvostörténeti Közlemények (megjelenés alatt)

⁶⁸ A címzetes püspököket is beleszámítva.

⁶⁹ Kubinyi András a székesfehérvári prépostok szerepe az államkormányzatban. In: KUBINYI 1999. 101–105.

⁷⁰ A további példákat ld. a függelékben.

⁷¹ Az egyetemi tanulmányokra részletesen ld. FEDELES TAMÁS: Pécsi kanonokok egyetemlátogatása a késő-középkorban. Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 17 (2005) (megjelenés alatt)

FÜGGELÉK

Kanonokok állami (uralkodói) szolgálatban

1. Diplomáták

Bachensteini Albert kanonok
Bajoni István kanonok
Balbi Jeromos éneklőkanonok
Bodrogi Fülöp kanonok
Brodarics István kanonok
Czudar Imre kanonok
Handó György prépost
Laki Péter prépost
Macedóniai László főesperes
Márton főesperes
Mohorai Vidfy Miklós olvasókanonok
Piso Jakab kisprépost, királyi nevelő
Plawei Konrád főesperes
Skultéti Konrád kanonok
Tamás kanonok
Telegdi János kanonok
Tinódi János kanonok, királyi titkár
Turoni Kelemen főesperes
Uski János prépost
Valkói János kanonok → főesperes → olvasókanonok

2. Kancellárok

Gatalóczi Mátyás prépost (kancelláriai nótárius → alkancellár → főkancellár)
Korponai János kanonok → kisprépost (királynéi alkancellár → királynéi főkancellár)
Uski János prépost (titkos kancellár)

3. Alkancellárok

Gál kanonok (királynéi)
Gál, Bálint fia kanonok
Kálnói András kisprépost
Szászi János kanonok
Handó György prépost

4. *Kincstartók*

Handó György prépost
Nagylucsei Orbán prépost
Herendi Miklós kisprépost

5. *Kancelláriai titkárok*

Beckensloer János prépost
Oláh Miklós kanonok

6. *Protonotariusok*

Büki Basó István prépost (nótárius → protonotarius)
Fábián kanonok (nótárius → protonotarius)
Németi Gergely őrkanonok → prépost (nótárius → protonotarius)
Hangácsi Albert prépost

7. *Személynök*

Hangácsi Albert prépost

8. *Nótáriusok*

Somodori Mihály kanonok
Szekcsői János kanonok
Tapászi Pál kanonok

9. *Az udvari kápolna tagjai*

Demeter kanonok, királyi káplán
János kanonok, helyettes kápolnaispán
Rogierius de Cavazis kanonok, kápolnaispán (?)
Kelemen őrkanonok, királynéi káplán
Márton főesperes, királynéi káplán
Skultéti Konrád kanonok, királyi káplán

10. *Az udvari aula tagja*

Stek János kanonok

11. *Újlaki Miklós boszniai király kancellárja*

Isztrói István főesperes

12. *Endre nápolyi király káplánja*

Zágrábi Miklós éneklőkanonok

13. *Nápolyi László ellenkirály familiárisa, káplánja*

Szerémi István kanonok → éneklőkanonok

14. *Zsófia lengyel királyné titkára*

Głowinoi Derslai Pál

A VIZSGÁLT KANONOKOK EGYHÁZI PÁLYAFUTÁSA⁷²

Nr.	Név	Korábbi javadalmak	A pécsi kanonoki stallummal egy időben birtokolt javadalmak	Későbbi javadalmak
1.	Bachensteini Albert	egri kk + abaúJVári fesp (?)	egri kk + abaúJVári fesp (?)	egri kk + abaúJVári fesp (?)
2.	Bajoni István	váradi + váci + esztergomi kk + komáromi fesp	váradi + váci + esztergomi kk + komáromi fesp	szerémi pk (?)
3.	Balbi Jeromos	veszprémi kk	váci pp → + pécsi ékk	váci pp + egri őkk → pozsonyi pp + szolnoki fesp → gurki pk
4.	Beckensloer János	sawei plb	pécsi pp + pécsváradi commendator	váradi pk → egri pk → esztergomi ék → + bécsi pp + spk → salzburgi ék
5.	Bodrogi Fülöp	győri őkk + szerémi pp → + egri ékk + esztergomi őkk + barsi fesp + római gyóntató + pápai káplán	győri őkk + szerémi pp → + egri ékk + esztergomi őkk + barsi fesp + római gyóntató + pápai káplán	-
6.	Brodarics István	zágrábi kk	pécsi oig + esztergomi kk + esztergomi oig → + pécsi pp → + esztergomi ékk	szerémi pk → pécsi pk → váci pk
7.	Büki Basó István	csázmái kk + zágrábi kk, fesp → erdélyi kk + küküllői fesp	erdélyi kk + küküllői fesp → + pécsi pp	fehérvári pp
8.	Czudar Imre	erdélyi kk + fesp → + kalocsai pp	erdélyi kk + fesp → + kalocsai pp	fehérvári pp → váradi → egri → imolai → erdélyi pk

⁷² A táblázatban előforduló rövidítések és jelek feloldása a következő: ék = érsek, ékk = éneklőkanonok, fesp = főesperes, ispotig = ispotályigazgató, kig = kápolnaigazgató, kk = kanonok, oig = oltárigazgató, okk = olvasókanonok, őkk = őrkanonok, pk = püspök, plb = plébános, pp = prépost, kpp = kisprépost, + = egyszerre birtokolt javadalmak, (+?) = kérdéses az előző javadalom megtartása, ? = kérdéses, → = javadalomváltás, → + = javadalomszerzés az előző megtartásával

Nr.	Név	Korábbi javadalmak	A pécsi kanonoki stallummal egy időben birtokolt javadalmak	Későbbi javadalmak
9.	Demeter	?	–	egri pp → szerémi → erdélyi → zágrábi pk → esztergomi ék
10.	Fábián	?	pozsonyi + zágrábi kk	?
11.	Gatalóczi Mátyás	bácsi okk + zágrábi kk	bácsi okk + zágrábi kk → + zágrábi pp + pécsi kig → + pécsi pp	váci → veszprémi pk
12.	Gál	?	baranyai fesp	?
13.	Gál, Bálint fia	zágrábi kk → + bekcényi fesp → + kalocsai kk + kőí pp	zágrábi kk → + bekcényi fesp → + kalocsai kk + kőí pp → + pécsi ispotig → + esztergomi ékk	hájszentlőrinci pp → váradi okk → esztergomi okk
14.	Głowinoi Derslai Pál	krakkói dk	krakkói dk + plocki + wladislavi kk → + pécsi kpp	krakkói dk + plocki + wladislavi kk → + gnieznoi pp
15.	Handó György	–	pécsi pp → + kalocsai ék	† 1480
16.	Hangácsi Albert	egri kk + pankotai fesp + oig	egri kk + pankotai fesp + oig → + pécsi pp + erdélyi fesp	egri pp → csanádi pk
17.	Herendi Miklós	?	pécsi kpp	?
18.	Isztrói István	?	baranyai fesp + boszniai okk	?
19.	János	?	–	?
20.	Kálnói András	csázmai őkk	pécsi kpp	fehértvári pp → pécsi pk
21.	Kelemen	?	pécsi őkk	?
22.	Korponai János	?	fehértvári kk + korponai plb + pécsi kpp	?
23.	Laki Péter	?	pécsi pp → + kapornaki commendator	?
24.	Macedóniai László	?	baranyai fesp → szerémi pk (!) → pécsi pp + egri őkk	váradi pk
25.	Márton	?	baranyai fesp	?
26.	Mohorai Vidfy Miklós	?	váci őkk → okk → pp + pécsi kpp → okk	?

Nr.	Név	Korábbi javadalmak	A pécsi kanonoki stallummal egy időben birtokolt javadalmak	Későbbi javadalmak
27.	Nagylucsei Orbán	budai okk → esztergomi kpp → + (baranyai fesp) + fehérvári kpp	esztergomi kpp + fehérvári kpp → + pécsi pp	győri → egri pk + bécsi adminisztrátor
28.	Németi Gergely	boszniai kk	boszniai kk → + pécsi őkk → pp	-
29.	Oláh Miklós	-	-	esztergomi kk + fesp + oig + fehérvári őkk + tapolcai apát → zágrábi pk → egri pk → esztergomi ék
30.	Piso Jakab	-	pécsi kpp	budai (Szt. Zsigmond) pp
31.	Plawei Konrád	?	boroszlói kk + pécsi ispotig → baranyai fesp	?
32.	<i>Rogierius de Cavzis</i>	?	baranyai fesp + pozsegai pp + fehérvári okk + váci kk	?
33.	Skultéti Konrád	költni + esztergomi → + camnini → + szepesi kk + barsi → nyitrai fesp	költni + esztergomi + camnini + szepesi kk + nyitrai fesp	költni + esztergomi + camnini + szepesi kk + nyitrai fesp
34.	Somodori Mihály	?	-	?
35.	Stek János	-	pécsi organista	?
36.	Szászi János	bácsi pp	bácsi pp + pécsi oig	budai pp → veszprémi pk
37.	Szekcsői János	?	boszniai + pécsi oig → baranyai fesp	-
38.	Szerémi István	?	bácsi pp + → pécsi ékk	?
39.	Tamás	?	pécsi kpp	?
40.	Tapászi Pál	?	pécsi oig	?
41.	Telegdi János	?	zalavári <i>commendator</i>	?
42.	Tinódi János	-	pécs széhi fesp	?
43.	Turoni Kelemen	felsőörsi pp → aradi okk	(+?) aszúági fesp → pécsi okk	?

Nr.	Név	Korábbi javadalmak	A pécsi kanonoki stallummal egy időben birtokolt javadalmak	Későbbi javadalmak
44.	Uski János	erdélyi kk + budai plb + pozsonyi pp	erdélyi kk + budai plb + pozsonyi pp + pécsi pp + → meissenai pp + olmützi kk + boroszlói kk + vyšehradi kk	† 1428
45.	Valkói János	?	pozsegai + erdélyi kk + → aszúági fesp → okk	veszprémi pp
46.	Zágrábi Miklós	?	zágrábi + → pécsi okk	† 1358

A KANONOKOK EGYETEMI TANULMÁNYAI

Nr.	Név	Egyetem(ek)	Év(ek)	Fokozat(ok) ⁷³
1.	Bajoni István	Ferrara, Bologna	?–1467	dd
2.	Balbi Jeromos	Róma, Padova, Párizs, Bécs	1480–1493	ma, uid
3.	Bodrogi Fülöp	Bécs, ?	1472–1476	ma, dd
4.	Brodarics István	Padova	1490–1506	dd
5.	Büki Basó István	Bécs	1424	ma
6.	Czudar Imre	Itália, Prága	1369e	ma
7.	Głowinoi Derslai Pál	Padova	1445–1447	?
8.	Handó György	Bécs, Ferrara, Firenze	1445–1451	ma, dd
9.	Hangácsi Albert	Bécs, Padova, Bologna	1439–1450	dd
10.	Isztróti István	Bécs	1455	?
11.	Lénárt, Sebestyén fia	?	1410e	ma
12.	Macedóniai László	Bécs?	?	?
13.	Mohorai Vidfy Miklós	Bécs	1449–1455	ma
14.	Piso Jakab	Bécs, Bologna, Róma	1496, 1501k	dd
15.	Plawei Konrád	?	1365	dekretális 3 évig
16.	Rogierius de Cavazis	?	1383e	uid
17.	Skultéti Konrád	?	1360e	? (jog)
18.	Telegdi János	Padova	1470k	? (jog)
19.	Turoni Kelemen	Itália	1479e	dd
20.	Valkói János	Itália	1344e	? (jog)

⁷³ A rövidítések feloldása: dd = *doctor in decretis*; dui = *doctor utriusque iuris*; ma = *magister in artibus*